

نقش همسالان در رشد کودکان از منظر روان‌شناسی تربیتی

دکتر اسماعیل بیابانگرد

مدیر گروه روان‌شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی

مقدمه

علاوه بر خانواده‌ها و معلمان، همسالان نیز نقش‌هایی مهم در رشد کودکان دارند، اما همسالان به چه کسانی گفته می‌شود؟ در زمینه رشد کودکان، همسال به کودکان تقریباً هم سن و سال یا به کودکانی گفته می‌شود که از لحاظ ریش در یک سطح باشند. تعامل با همسالان نقشی منحصر به فرد در رشد کودکان دارد، حتی اگر مدرسه بر اساس سن درجه‌بندی نشده

تعیین کنند، این درجه‌بندی خود به خود از نظر سنی اتفاق می‌افتد. از مهم‌ترین عملکردهای گروه همسال فراهم کردن یک منبع اطلاعاتی و ایجاد یک مبنای مقایسه در دنیای خارج از خانواده است.

داشتن روابط خوب با همسالان برای رشد عادی کودکان ضروری است. انزوای اجتماعی یا ناتوانی در ورود به شبکه‌های اجتماعی، با اختلالات و مشکلات بسیار همراه است؛ از قبیل: بزهکاری، سوختن، بزهکاری و سوق یافتن به افسردگی. در یک

مطالعه، روابط ضعیف با همسالان در دوره کودکی با اخراج از مدرسه و رفتار بزهکارانه در نوجوانی همراه بود. در مطالعه دیگری، روابط هماهنگ با همسال در دوره نوجوانی، با سلامت روانی در میانسالی رابطه داشت. (اپستاین، ۲۰۰۲) در این نوشتار به بررسی چگونگی تأثیرگذاری همسالان بر رشد کودکان می‌پردازیم.

موقعیت‌های همسالان

متخصصان رشد با ظرافت به چهار نوع موقعیت همسالان اشاره کرده‌اند. این چهار نوع عبارت‌اند از: کودکان محبوب، کودکان مسامحه‌گر، کودکان طرد شده و کودکان مجادله‌گر. بسیاری از کودکان نگران‌اند که آیا محبوبیت دارند یا نه.

کودکان محبوب،^۲ غالباً به عنوان بهترین دوست لقب می‌گیرند و به ندرت توسط همسالان مورد بی‌علاقگی واقع می‌شوند. این کودکان تقویت‌کننده‌اند، با دقت گوش می‌دهند، با همسالان خود روابط باز و روشنی دارند، مثل خودشان عمل می‌کنند، شادند، نسبت به دیگران علاقه و اشتیاق نشان می‌دهند و بدون این که مغرور و خودبین باشند، اعتماد به نفس دارند. (هارتاپ، ۲۰۰۳)

کودکان مسامحه‌گر،^۴ به ندرت به عنوان بهترین دوست لقب می‌گیرند، اما مورد بی‌علاقگی همسالان هم نیستند. کودکان طردشده،^۵ به ندرت به عنوان بهترین دوست لقب می‌گیرند و اغلب مورد بی‌علاقگی همسالان نیز قرار دارند. کودکان مجادله‌گر،^۶ غالباً هم به عنوان بهترین دوست هم به عنوان بدترین دوست نام می‌گیرند.

کودکان طرد شده معمولاً نسبت به کودکان مسامحه‌گر مشکلات سازگاری بیش‌تری دارند. در یک مطالعه بیش از صد پسر کلاس پنجم در یک دوره هفت ساله تا پایان دوره دبیرستان مورد ارزیابی قرار گرفتند. (کوپراسمیت و کویی، ۱۹۹۰). مهم‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده رفتار بزهکارانه یا اخراج از دبیرستان در کودکان طرد شده، پرخاشگری آن‌ها نسبت به همسالان در دوره ابتدایی بود. اکثر کودکان طرد شده با ویژگی‌هایی نظیر پرخاشگری، تکانشی بودن و حواس‌پرتی مشخص می‌شوند، گرچه ۱۰ تا ۲۰ درصد کودکان طرد شده واقعاً خجالتی‌اند.

روابط دوستی

روابط دوستی به معنای همکاری و شراکت با موقعیت‌های همسالان است و منافعی را برای فرد تأمین می‌کنند: نتایج روابط

داشتن روابط خوب با همسالان برای رشد عادی کودکان ضروری است. انزوای اجتماعی یا ناتوانی در ورود به شبکه‌های اجتماعی، با اختلالات و مشکلات بسیار همراه است: از قبیل: قرار گرفتن در معرض بزهکاری و سوق یافتن به افسردگی.

دوستی عبارت‌اند از:

- همیاری: روابط دوستی، کودکان را با یک همتا و شریک آشنا می‌کند، کسی که می‌خواهد زمان را با او سپری کند و در فعالیت‌های اشتراکی با او کار کند.
- حمایت فیزیکی: روابط دوستی، در مواقع نیاز، منابع و کمک‌هایی فراهم می‌کند.
- حمایت خود: روابط دوستی به کودکان کمک می‌کند تا احساس کنند افرادی شایسته و ارزشمندند. به خصوص در این مورد، تأیید اجتماعی از جانب دوستان مهم است.
- روابط صمیمانه: روابط دوستی برای کودکان، روابط گرم، توأم با اعتماد و نزدیک با دیگران را به ارمغان می‌آورد. در این روابط دوستانه، معمولاً کودکان در مورد افشای اطلاعات شخصی احساس راحتی می‌کنند.

داشتن دوست می‌تواند در رشد فرد تأثیر داشته باشد، اما همه دوستی‌ها مثل هم نیستند. تأثیرات رشدی زمانی فراهم می‌شود که دوستان کودک مهارت‌های اجتماعی دارند و حمایت‌کننده‌اند. اما روابط دوستانه‌ای که همراه با تعارض و اجباری‌اند، تأثیرات رشدی به همراه ندارند. حتی گاهی اوقات دوستی با کسی که چندین سال بزرگ‌تر از کودک یا نوجوان باشد، برای او عیوبی نیز دارد. دانش‌آموزانی که دوستان مسن‌تری دارند، نسبت به همتایان خود که دوستانی

همسن و سال خود دارند، بیش‌تر درگیر رفتارهای انحرافی می‌شوند. (هارتاپ، ۲۰۰۳) در این مورد، نوجوانانی که بلوغ زودرس دارند، بیش‌تر آسیب می‌پذیرند.

رفاقت، احساس ارزشمندی و صمیمیت، بیش‌تر به دوستان خود وابسته‌اند تا به والدین.

راهبردهای آموزشی برای رشد مهارت‌های اجتماعی کودکان

شما در هر کلاس که تدریس می‌کنید، ممکن است بعضی از بچه‌ها مهارت‌های اجتماعی ضعیفی داشته باشند. یکی دوفتر ممکن است بچه‌های طرد شده باشند. هم‌چنین ممکن است چند نفر دیگر مسامحه‌گر باشند. آیا راهی وجود دارد که بتوانید از طریق آن، به پیشرفت مهارت‌های اجتماعی این کودکان کمک کنید؟ به خاطر داشته باشید وقتی که کودکان، ۱۰ ساله و کوچک‌تر باشند، پیشرفت مهارت‌های اجتماعی آنان آسان‌تر است، چرا که در دوره نوجوانی، به دلیل اهمیت یافتن گروه‌های همسال، اعتبار همسالان بیش‌تر تثبیت می‌شود. در این‌جا برای پیشرفت مهارت‌های اجتماعی کودکان، چند راهبرد خوب ارائه می‌شود:

۱- به بچه‌های طرد شده کمک کنید تا به جای سعی در تسلط یافتن بر همسالان، یاد بگیرند به حرف‌های همسالان خود گوش بدهند و «آن‌چه را آن‌ها می‌گویند، بشنوند». در یک مطالعه، به نوجوانان کم‌سن و سال طرد شده در مورد بروز رفتارهایی مثل: همدلی بیش‌تر، گوش دادن دقیق و گسترش مهارت‌های ارتباطی که می‌توانست این فرصت را فراهم کند تا دیگران آن‌ها را دوست داشته باشند، آموزش داده شد. (مورفی و اشنايدر، ۱۹۹۴). این مداخله به نوجوانان طرد شده کمک کرد تا روابط دوستانه آن‌ها بهبود یابد.

۲- به کودکان مسامحه‌گر کمک کنید با روش‌های مثبت توجه همسالان را جلب کنند و آن‌ها را حفظ کنند.

آن‌ها می‌توانند این کار را با سؤال کردن، گوش دادن صمیمانه و دوستانه، بیان موضوعاتی درباره خود که مورد علاقه همسالانشان باشد، انجام دهند.

تغییرات رشدی در روابط همسالان

طی سال‌های مدرسه ابتدایی، گروه‌های همسال کودک را غالباً افراد همجنس تشکیل می‌دهند. نتایج مشاهدات دو معلم نشان داد که پسرها بیش‌تر رفتارهای عضلانی را به یکدیگر آموزش می‌دهند و به طور جدی بر آن تأکید دارند، و دخترها اغلب از رفتار زنانه فرهنگ خودتبعیت می‌کنند و عمدتاً به دور هم جمع می‌شوند. (لوریا و هرزوک، ۱۹۸۵)^۷ در دوره نوجوانی، دانش‌آموزان به عضویت گروه‌ها در می‌آیند و وفاداری نسبت به گروه، تأثیر نیرومندی در زندگی آن‌ها به جای می‌گذارد. در واقع، هویت گروهی می‌تواند تا حدی هویت شخصی نوجوان را تحت‌الشعاع قرار دهد.

روابط دوستی در دبیرستان، نسبت به دوره ابتدایی، احتمالاً نقش رشدی مهم‌تری بازی می‌کند. (سالیوان^۸، ۱۹۵۳) نوجوانان رازهای شخصی خود را بیش‌تر برای یک دوست افشا می‌کنند. آن‌ها اظهار می‌کنند که برای رفع نیازهای خود در مورد

در دوره نوجوانی، دانش آموزان به عضویت گروه‌ها در می‌آیند و وفاداری نسبت به گروه، تأثیر نیرومندی در زندگی آن‌ها به جای می‌گذارد. در واقع، هویت گروهی می‌تواند تا حدی هویت شخصی نوجوان را تحت الشعاع قرار دهد.

هم چنین به کودکان مسامحه‌گر یاد دهید تا به طور فعال‌تر وارد گروه‌ها شوند.

۳- به کودکانی که مهارت‌های اجتماعی ضعیف دارند، می‌توانید اطلاعاتی درباره چگونگی گسترش این مهارت‌ها ارائه دهید. یک مطالعه بر روی دانش آموزان کلاس‌های اول و دوم راهنمایی نشان داد که داشتن دانش کافی درباره راهبردهای مناسب و نامناسب دوست‌یابی، رابطه‌ای مثبت با میزان پذیرش همسالان دارد. (ونتزل و اردلی، ۱۹۹۳). دانش راهبردهای مناسب دوست‌یابی عبارت‌اند از:

● آگاهی از چگونگی آغاز تعامل، مثل سؤال کردن از کسی درباره فعالیت‌های مورد علاقه‌اش، یا درخواست از کودک دیگر برای مشارکت در کاری، لازم است.

● آراسته بودن، مهربان بودن و با ملاحظه بودن، مهم است.
● احترام گذاشتن به دیگران، مؤدب بودن و گوش دادن به سخنان دیگران، ضروری است.

● رایه حمایت‌های اجتماعی به روابط دوستی کمک می‌کند، تعارف کردن به دیگران نیز روش خوبی است.

دانش راهبردهای نامناسب دوست‌یابی نیز شامل موارد زیر است:

● رفتارهایی مثل پرخاشگری، بی‌احترامی، بی‌ملاحظگی، آسیب‌رساندن به احساسات دیگران، بدگویی، شایعه‌پراکنی،

شرمنده کردن دیگران، یا سرزنش دیگران روش‌های خوبی نیستند.
● اگر همیشه خود را به صورت فردی منفی باف، خودمحور، حسود، بدخلق، عصبانی یا خودخواه نشان دهیم، کسی با ما دوست نخواهد شد.

● درگیری در رفتارهای ضداجتماعی، مثل: دعواکردن، تنه زدن به دیگران، طعنه زدن به دیگران، دست‌انداختن، غیرقابل اعتماد بودن و شکستن قوانین اجتماعی، به شکست ما در دوست‌یابی می‌انجامد.

۴- کتاب‌های مناسب درباره برقراری روابط با همسالان را به دانش آموزان معرفی نمایید و در مورد آن‌ها بحث کنید. هم چنین فعالیت‌ها و بازی‌های حمایت‌کننده را به آن‌ها توصیه کنید. این فعالیت‌ها را به عنوان موضوع‌های برنامه آموزشی کودکان خردسال در برنامه روزانه آن‌ها بگنجانید. کتاب‌هایی را که مربوط به شیوه‌های تعامل با همسالان و ایجاد روابط دوستانه‌اند، در دسترس کودکان بزرگ‌تر و نوجوانان قرار دهید.

پی‌نوشت‌ها:

- 1- EPSTEIN
- 2- PUPULAR
- 3- HARTUP
- 4- NEGLECTED
- 5- REJECTED
- 6- CONTROVERSIAL
- 7- LURIA & HERZOG
- 8- SULLIVAN
- 9- MURPHY & SCHNEIDER
- 10- WENTZEL & ERDLEY

فهرست منابع:

- EPSTEIN, J. L. (2002) SCHOOL, FAMILY AND COMMUNITY PARTNERSHIPS. WESTVIEWPRESS.
- MARTUP,W (2003) MIDDLE CHILDHOOD. OXFORD UNIVERSITY PRESS.
- LURIA, A & HERZOG, E (1985) GENDER SEGREGATION ACROSS AND WITHIN SETTING. TORONTO.
- MURPHY, B.& SCHENIDER (1994) EDUCATIONAL PSYCHOLOGY. NEW YORK: VIKING.
- SULLIVAN, G(1953) DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY. MC GROW - HILL.
- WENTZEL, K: & ERDLEY, A. (1993) SOCIAL RELATIONSHIPS, CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.